

KARALIAUČIAUS BIBLIOTEKŲ APLINKA DONELAIČIO LAIKAIS. RINKINIŲ LIKIMAS PO 1945 METŲ

Axel E. Walter

ANOTACIJA

Šis straipsnis yra indėlis į intelektualiosios Kristijono Donelaičio biografijos tyrimus. Darbo tikslas – aptarti XVIII a. vidurio Karaliaučiaus bibliotekų aplinką ne tik kaip institucines, bet ir kaip intelektualesias Donelaičio studijų sąlygas, kurias būtina analizuoti nuodugniau, nei tai buvo daroma iki šiol. Pirmojoje straipsnio dalyje reziumuojamos Lietuvos, Vokietijos ir Rusijos mokslininkų pastangos po 1945 m. išgelbėti ir rekonstruoti per Antrąjį pasaulinį karą sunaikintus Karaliaučiaus bibliotekų fondus. Antrojoje dalyje pateikiama senojo Karaliaučiaus bibliotekų aplinka kaip komunikacinių galimybių erdvė, kurioje studentas Donelaitis galėjo rasti pagrindinę literatūrą. Iš šio konteksto kyla ir kitas klausimas, apie kurį straipsnyje tik užšimenama: be „viešųjų“ bibliotekų, Karaliaučiuje buvo dar ir daugybė asmeninių rinkinių. Keletas jų priklausė teologijos profesoriams, kurių paskaitas lankė Donelaitis. Todėl pagrįstai galima iškelti klausimą apie Karaliaučiuje dirbusių mokslininkų įtaką Donelaičiui studijų metais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: bibliotekos istorija, skaitybos tyrimai, Donelaičio biografija, Karaliaučius.

ABSTRACT

The present article is a contribution to the research in the intellectual biography of Kristijonas Donelaitis. It aims to discuss the environment of Königsberg libraries in mid-18th c. not only as an institutional, but also an intellectual environment of the studies of Donelaitis which ought to be analyzed more in depth than it had been analyzed before. The first part of the article summarizes the efforts of Lithuanian, German, and Russian scholars after 1945 to save and reconstruct the funds of Königsberg libraries destroyed during WW2. The second part presents the environment of the ancient Königsberg libraries as a space of communication opportunities where student Donelaitis could find the principal literature. The context raises another issue that is merely mentioned in the article: next to the “public” libraries, there was a number of personal collections in Königsberg. Some of them belonged to professors of theology whose lectures were attended by Donelaitis. Therefore, one can reasonably raise a question about the impact of scholars in Königsberg on Donelaitis in the years of his studies.

KEY WORDS: history of library, research in the reading matter, biography of Donelaitis, Königsberg

*Prof. dr. Axel E. Walter, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto
Baltistikos centro vyriausiasis mokslo darbuotojas
Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda, Lietuva
Osnabriuko universiteto Ankstyvųjų naujųjų laikų kultūros istorijos
tarpdalykinių tyrimų instituto mokslo darbuotojas
Neuer Graben 19/21, D-49074 Osnabrück, Deutschland
El. paštas: axwalter@uni-osnabrueck.de*

Karaliaučiaus bibliotekos fondų rekonstrukcija po 1945 m.

1964 m. rugpjūčio 6 d. Lietuvos mokslų akademijos narys Andrius Bulota savaitraštyje *Literatūra ir menas* paskelbė straipsnį „Ten, kur buvo surastas „Metų“ rankraštis“¹. Jame Bulota pranešė apie Kristijono Donelaičio ir kitus vertingus rankraščius, kuriuos, pasibaigus karui, netoli Karaliaučiaus / Kenigsbergo, Vokiečių ordino statytos Laukstyčių (vok. *Lochstädt*, dab. Pavlovo, Kaliningrado sritis) pilies griuvėsiuose, pavyko aptikti grupei Lietuvos mokslų akademijos ekspertų. Tuomet Bulota buvo

¹ BULOTA, A. Ten, kur buvo surastas „Metų“ rankraštis. *Literatūra ir menas*, 1964 08 08.

vienas šios paieškos tikslais organizuotos ekspedicijos į nusiaubtą kraštą dalyvių. Jo nedidelis straipsnis yra ne tik pirmasis pranešimas apie archeografines Lietuvos mokslininkų ekspedicijas, surengtas nuo 1945 m. rugsėjo iki 1946 m. pavasario, bet ir apskritai viena pirmųjų patikimų žinių apie tai, kad vertingi Karaliaučiaus bibliotekų fondai per karą nebuvo visiškai sunaikinti, kaip net du dešimtmečius po karo pabaigos buvo manoma Vakaruose. Dar tais pačiais metais pasirodė vokiška straipsnio santrauka, kurioje pirmą kartą paskelbta, kad dalis buvusios Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos fondų pargabenta į Lietuvą². Taip pirmą kartą kategoriškai paneigtas ypač sovietų skleistas gandas apie visišką šios bibliotekos sunaikinimą. Vis dėlto iš pradžių Bulotos straipsnis didelio atgarsio nesulaukė, juolab kad Vakarų mokslininkams tuometinės Sovietų Sąjungos bibliotekose atlikti tyrimus patiems buvo beveik neįmanoma. Tad ir 1973 m. didysis Goethe's kūrybos leidėjas Erichas Trunzas viename dalykiniame žinyne ne tik prie Simono Dach'o pavardės parašė: „Karaliaučiaus fondai per Antrąjį pasaulinį karą [buvo] sunaikinti“³.

1978 m. antrajame literatūros žurnalo *Pergalė* numeryje pasirodė garsaus lietuvių kultūros istoriko Juozo Jurginio straipsnis. Savo laiku jis taip pat dalyvavo įvairiose archeografinėse ekspedicijose. Jo pranešimas yra didesnės apimties ir detalesnis negu Bulotos ir iki šių dienų tebėra akivaizdžiausias tuometinių įvykių liudijimas⁴. Iš pradžių vokiečių kalba pasirodė tik trumpa santrauka, o 1980 m. išspausdintas visas straipsnio vertimas į vokiečių kalbą vokiečių išėivių leidinyje, kuris nelaikytas moksliniu⁵. Prieš keletą metų ilgametis Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Vilniuje direktorius keliuose straipsniuose rekonstravo lietuvių mokslininkų ekspedicijų istoriją. Jo publikacijos, kurios remiasi ne asmenine patirtimi, o išlikusiais dokumentais ir ekspedicijų medžiaga, atskleidė šį ypatingą Lietuvos, Vokietijos ir Europos pokario istorijos siužetą platesnei mokslo bendruomenei⁶.

J. Jurginio straipsnio antraštėje nurodytas 1945–1946 m. Lietuvos mokslų akademijos ekspedicijų kontekstas – „Karaliaučiaus lituanikos likimas“ – skatino imtis sistemingų tyrimų. Ekspertų grupės tikslas buvo ieškoti retų, dažnai vienetinių senųjų spaudinių bei seniausiųjų lietuviškų tekstų rankraščių ir išsaugoti juos ateities kartoms. Mat iki 1945 m. senajame Karaliaučiuje buvo ne tik „Metų“, bet ir kitų vienetinių rankraščių – neįkainojamų Lietuvos kultūros paveldo ir viso šio istorinio regiono kultūros istorijos liudininkų, tarp kurių buvo dar vienas neįkainojamas šaltinis – Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ rankraštis⁷. Pasakytina daugiau – ankstyvaisiais naujaisiais laikais ir vėliau Karaliaučius buvo lietuviškų knygų leidybos centras. Knygos istorija yra labai plačiai ištyrinėta Domo Kauno⁸. Buvusios Prūsijos hercogystės administracinio ir kultūros centro spaus-

² Litauische Schatzgräber in Ostpreußen. *Memeler Dampfboot* 1964, Nr. 21, S. 283.

³ „die Königsberger Bestände [sind] im 2. Weltkrieg vernichtet“. Žr.: TRUNZ, E. Dach, Simon. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik*. Hrsg. von F. BLUME. Vol. 15. Kassel e. a., 1972, S. 1683.

⁴ JURGINIS, J. Karaliaučiaus lituanikos likimas. *Pergalė*, 1978, Nr. 2, p. 144–151.

⁵ FRANZKEIT, A. Das Schicksal der Königsberger Lithuanistika. Ein Bericht des sowjetlitauischen Historikers Juozas Jurginis – übersetzt aus dem Litauischen. *Heimatgruß. Jahrbuch der Deutschen aus Litauen*. Leer, 1980, S. 119–127; Pirmoji santrauka vokiečių kalba: Die Suche nach Archivbeständen in litauischer Sprache (Lithuanika) in Königsberg. *Königsberger Bürgerbrief*, 1979, Nr. 16, S. 24–26.

⁶ MARCINKEVIČIUS, J. Auf der Suche nach Archivalien und alten Druckwerken in Ostpreußen nach dem Zweiten Weltkrieg. *Litauen, Preußen und das erste litauische Buch 1547. Jahrestagung des Litauischen Kulturinstituts*. Lampertheim, 1998, S. 131–146; Šis tyrimas lietuvių kalba: Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo. *Knygotyra*, 2000, Nr. 36, p. 184–194; Papildytas vokiškasis variantas jau minėtu pavadinimu išspausdintas: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 469–481.

⁷ Nuo 1999 m. vadovaujant doc. dr. Ingei Lukšaitėi rankraštis publikuojamas vokiečių ir lietuvių kalbomis: PRETORIJUS, M. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. Vilnius.

⁸ Iš daugybės jo publikacijų šia tema paminėsime tik pagrindines: KAUNAS, D. *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*. Vilnius, 1997; KAUNAS, D. *Knygos dalia. Mažosios Lietuvos knygos istorijos tyrinėjimai*. Vilnius, 1999.

tuvėse gimė pirmieji spaudiniai lietuvių kalba: Martyno Mažvydo, Baltramiejaus Vilento, Simono Vaišnorio ir Jono Bretkūno raštai, taip pat lietuvių kunigo Tilžėje Danieliaus Kleino pirmoji lietuvių kalbos gramatika (1653–1654) ir pirmasis reikšmingas nereliginio turinio literatūros kūrinyje lietuvių kalba – Ezopo pasakėčios, kurias dar Karaliaučiuje studijuodamas teologiją išvertė ir 1706 m. išleido Jonas Šulcas, 1710 m. paskirtas kunigauti Tilžėje ir tais pačiais metais miręs. Spaudiniai dažniausiai būdavo leidžiami nedideliu tiražu, todėl tik nedaugelis jų išliko Europos bibliotekose. Iki 1945 m. didžiausia tikimybė aptikti lietuviško spaudinio egzempliorių buvo Karaliaučiuje. Daugelis minėtų autorių kūrinių buvo saugomi kaip tik ten. Tik vienintelis *Fabuln Aesopi, [...] Nach dem PRINCIPIO Lithvanicae Lingvæ. Littauisch vertiret* egzempliorius XX a. pr. buvo saugomas kunigaikščių Čartoryskių bibliotekoje Krokuvėje⁹. Koks kuklus šių leidinių tiražas ir koks nepagarbus su jais vėlesnių kartų elgesys, iliustruoja M. Mažvydo *Giesme S. Ambraßeijaus* (Karaliaučius, 1549 m.) viršelio panaudojimas kitam kūriniui; atsitiktinai aptiktas šiandien vienintelis žinomas šio nedidelio kūrinio egzempliorius¹⁰. Paprastai lietuviški spaudiniai pirmiausia patekdamo į Karaliaučiaus bibliotekas. Tačiau daugiausia neįkainojamos vertės lietuvių kultūros istorijos šaltinių buvo saugoma miesto archyvuose.

Ekspedicijose dalyvavusiems lietuvių mokslininkams visa tai buvo žinoma. 1945–1946 m. jiems į rankas pateko ne tik lietuviški rankraščiai ir spaudiniai. Be to, pasibaigus karui jie ne vieninteliai ėmėsi veiklos šioje srityje. Rusai buvo suorganizavę net kelias archeografines ekspedicijas¹¹. Rusų ir lietuvių paieškų grupės dirbo nepriklausomai viena nuo kitos, neretai viena kitai ir trukdydamos. Tūkstančius vertingų XVI–XVIII a. spaudinių, kurie buvo išgabenti iš Karaliaučiaus dar neprasi-dėjus bombardavimams, lietuvių ekspedicijų dalyviai išvežė pirmiausia į Kauną, o iš ten – į Vilnių. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, taip pat ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, įskaitant ir Mokslų akademijos biblioteką Sankt Peterburge (Библиотека Российской Академии Наук (РАН), Санкт-Петербург), ir Rusijos valstybinę viešąją istorijos biblioteką Maskvoje (Государственная публичная историческая библиотека России), šiandien saugomi svarbiausieji senieji spaudiniai iš buvusios Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos (paminėtose Lietuvos bibliotekose – atitinkamai apie 1 500 ir beveik 4 500 tomų). Dar vienas centras – Torunės universiteto biblioteka¹². Į Lenkijos bibliotekas daugiausia pateko leidiniai iš Karaliaučiaus miesto bibliotekos, be Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje, svarbiausia įstaiga, kurioje buvo rasta leidinių, yra Torunė. Keliai, kuriais Karaliaučiaus leidiniai pasiekė Lenkijos bibliotekas, yra atskiras Karaliaučiaus bibliotekos istorijos skyrius, kuris – miesto bibliotekos atveju – atskleidžia įvairias ir skirtingas knygų iškrovimo vietas. Šis klausimas čia plačiau nenagrinėjamas¹³. Tai, ko tikėtasi po 1964 m. A. Bulotos pranešimo ir ką nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžios atskiriomis publikacijo-

⁹ BRÜCKNER, A. Ein unbekannter litauischer Aesop. *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung*, 1910, Nr. 43.

¹⁰ CHELICHOWSKI, Z. M. *Mosswida Waitkuna przeklad litewski pieśni Te Deum laudamus zr. 1549. Z egzemplarza Biblioteki Kórnickiej*. Posen, 1897; DINI, P. U. „L’Inno di S. Ambrogi“ di Martynas Mažvydas. *Studio filologico-linguistico del testo antico lituano (1549) e delle sue fonti latine e polacche*. Rom, 1994.

¹¹ KURPAKOV, V. Das Schicksal der Königsberger Bücher in der Sowjetunion nach 1945. Zu den russischen Expeditionen in das Königsberger Gebiet und den Beständen Königsberger Provenienz in Moskauer Archiven und Bibliotheken. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 449–467.

¹² Išsamią knygų išgabenimo, jų kelių po 1945 m. ir šiandieninių saugojimo vietų apžvalgą žr.: WALTER, A. E. Der Untergang von Bibliotheken und seine Spuren im kulturellen Gedächtnis. Vernichtung und Zerstreuung wertvoller Sammlungen im und nach dem Zweiten Weltkrieg am Beispiel der Königsberger Bibliotheken. In *Musik-Sammlungen – Speicher interkultureller Prozesse*. Hrsg. von E. FISCHER. Wiesbaden, 2007, Vol. A.

¹³ Apie tai žr. aukščiau minėtame straipsnyje ir: SERCZYK, J. Suche nach Büchern im ehemaligen Süd-Ostpreußen in den ersten Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg – Erinnerungen eines Bibliothekars. *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 483–494; t. p. žr.: WALTER, A. E. Das Schicksal der Königsberger Archive und Bibliotheken – Eine Zwischenbilanz. *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 40–46.

mis vis tiksliau pavyko rekonstruoti J. Jurginiui ir kitiems Lenkijos, tuometinės Sovietų Sąjungos bei Vakarų Vokietijos mokslininkams, 9-ojo dešimtmečio pabaigoje, subyrėjus Sovietų Sąjungai, tapo apčiuopiamu ir patikrinamu dalyku. Ilgamečiai tyrimai, kuriuos pradėjo Klausas Garberis, vėliau tęsiami vadovaujant šio straipsnio autoriui Osnabriuke, patvirtino faktą, kad istoriškai susiformavę, įvairiais požiūriais unikalūs Karaliaučiaus bibliotekų fondai per Antrąjį pasaulinį karą, laimė, nebuvo visiškai sunaikinti. Išgelbėti šimtai rankraščių ir daugiau nei 25 000 retų, jei ne unikalių, tomų¹⁴.

Rekonstruoti senųjų Karaliaučiaus bibliotekų fondų visumą remiantis išgelbėtais žiauriomis negailestingo karo sąlygomis daugiau mažiau atsitiktinai išlikusiais spaudiniais neįmanoma. Bibliotekininkystės tyrimai jokiū būdu neturėtų apsiriboti vien leidinių pavadinimų fiksavimu, pavienių reikšmingiausių kūrinių išskyrimu ir šimtmečiais vis gausėjusių fondų pozityvistinės istorijos bei vis labiau diferencijuoto ir vis profesionalesnio administravimo aprašymu. Bibliotekininkystei turi atsiverti kultūrologinės tyrimo perspektyvos, ji turi ne tik stebėti biblioteką, kaip instituciją, tarp kitų kultūros paveldo objektų, politinius ir reprezentacinius jos interesus valstybės, miesto ar privačių finansuotojų įtakos kontekste, bet ji taip pat privalo tirti fondus – ir visumą, ir paskiras knygas¹⁵. O tai reiškia, kad istorinę biblioteką ir jos bėgant laikui kitusį fondą reikia stebėti kaip dinamišką organizmą, kuriame kiekviena atskira knyga yra kolekcininko atrinkta ir skaitytojo ieškoma bei randama; čia privalu atsižvelgti ir į skaitytoją, kuris neretai yra ir kolekcininkas. Ne tik tai, ką skaitytojai teoriškai galėtų skaityti, bet ką ir kaip jie perskaitė bei kaip skaitinys paveikė atskirą skaitytoją (ir kolektyvą), seniai tapo modernios, į kultūros istoriją orientuotos bibliotekininkystės tyrimų lauku¹⁶. Dažniausiai yra rekonstruojamos tik komunikacinės galimybių erdvės, kuriose susitikdavo kolekcininkas, knyga ir skaitytojas, ir susitikdavo nuolatos, kad ir toje pačioje realioje vietoje.

Senųjų Karaliaučiaus bibliotekų atveju kiekvienas bandymas įvertinti fondų vertę yra nepalyginamai sunkesnis nei daugumos kitų bibliotekų atveju. Mat kad ir koks būtų džiuginantis išlikusių egzempliorių skaičius, labai didelis yra ir negrįžtamai prarastų tomų kiekis: viename iš nedaugelio išlikusių dokumentų, kuriame kalbama apie Karaliaučiaus bibliotekų evakavimo priemones, 1945 m. kovo 23 d. minima vien 140 000 Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos egzempliorių, kurie prieš žiaurius Karaliaučiaus bombardavimus fugasinėmis bombomis buvo išgabenti iš miesto į aplinkines pilis ir dvarus¹⁷. Nekyla abejonių, kad tai buvo ne

¹⁴ K. Garberis, rinkdamas medžiagą apie vokiečių piemenis ir kaimo gyvenimo poeziją („Bibliographie der deutschen Schäfer- und Landlebendichtung“), 8-ojo dešimtmečio pabaigoje dažnai keliavo po Lenkiją ir tuometinę Sovietų Sąjungą. Būdamas vienu pirmųjų mokslininkų iš Vakarų, daugelyje vietovių aptiko spaudinių iš senojo Karaliaučiaus universiteto. Pirmasis išsamus pranešimas apie tai: GARBER, K. Eine Bibliotheksreise durch die Sowjetunion. *Alte deutsche Literatur zwischen Leningrad, dem Baltikum und Lemberg. Neue Rundschau*, 1989, Nr. 10; vėlesnė publikacija pateikia naujas išvadas: GARBER, K. Königsberger Bücher in Polen, Litauen und Rußland. *Nordost-Archiv* 1995, Nr. 4/1, S. 29–41; nuoseklus mokslinis tyrimas pateikiamas: GARBER, K. Apokalypse durch Menschenhand. Königsberg in Altpreußen – Bilder einer untergegangenen Stadt und ihrer Memorialstätten. In *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von K. GARBER; M. KOMOROWSKI; A. E. WALTER. Tübingen, 2001 (pakartotinai publikuota: GARBER, K. *Das alte Buch im alten Europa. Auf Spurensuche in den Schatzhäusern des alten Kontinents*. München, 2006, S. 491–595).

¹⁵ Plg. WALTER, A. E. Literatur und Bibliothek – Gedächtnis und Identität(en) – Regionaler Kulturraum. *Estudios Filológicos Alemanes*, 2006, Nr. 12.

¹⁶ Visų pirma paminėtini prancūzų skaitybos tyrimai, inicijuoti Rogero Chartier. Cf. CHARTIER, R. *Lectures et lecteurs dans la France d'Ancien Régime*. Paris, 1987; CHARTIER, R. *Lesewelten. Buch und Lektüre in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main e. a., 1990; *Pratiques de la lecture*. Hrsg. von R. CHARTIER. À l'initiative d' A. PAIRE. Marseille e. a., 1985; *Die Welt des Lesens. Von der Schriftrolle zum Bildschirm*. Hrsg. von R. CHARTIER; G. CAVALLO. Frankfurt am Main e. a., 1999.

¹⁷ 1945 m. kovo 23 d. paskutinio Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos direktoriaus Carlo Dienscho pranešimas Reicho valdybos bibliotekų klausimais pirmininkui. Plg. KOMOROWSKI, M. Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. *Bibliothek. Forschung und Praxis*, 1980, Nr. 4, S. 145.

vien rankraščiai ir senieji spaudiniai, tačiau net ir sumažinus šį skaičių perpus, neužpildyta išlikusių knygų skaičiaus spraga labai didelė: mat iš ką tik paminėtų 25 000 iki šiol surastų egzempliorių tik apie 15 000 yra iš Karaliaučiaus valstybinės ir universiteto bibliotekos.

Šiame kontekste ypač didelė reikšmė Karaliaučiaus atveju tenka bibliotekos katalogams. Jie sunaikintoje bibliotekų aplinkoje yra ne tik „tam tikras pakaitalas“¹⁸, bet ir, sudarydami galimybę bent jau rekonstruoti pavadinimus, tampa nepakeičiama „Knygų Knyga“¹⁹. Deja, Karaliaučiaus bibliotekų kartoteka visiškai sudegė, ir tik labai nedaug specialiųjų fondų turi spausdintus katalogus. Prieš dešimtmetį buvo žinomas tik nedidelis skaičius rankraštinųjų katalogų, ir tai tik dalinių fondų. Tik XX a. pab. iš esmės pasikeitė Karaliaučiaus kultūros istorijos ankstyvaisiais naujaisiais laikais tyrimų aplinkybės. Kaliningrado universiteto istorikui Kazimirui K. Lavrinovičiui, deja, labai anksti išėjusiam anapilin, *Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje* (Российский государственный архив древних актов) į rankas pateko sensacingas radinys – penkių „viešųjų“ Karaliaučiaus bibliotekų 1758 m. pilni katalogai²⁰. Šie katalogai, kurie buvo parengti Rusijos administracijos nurodymu, užėmus Karaliaučių per Septynmetį karą, suteikė galimybę detaliam, iki atskirų tomų pavadinimų, peržiūrėti rankraščių ir senųjų spaudinių fondą, susikaupusį Karaliaučiaus bibliotekose, pradedant Vokiečių ordino knygų rinkiniais, iškomplektuotais po kitas bibliotekas, ir baigiant XVIII a. viduryje leistais spaudiniais. Žinoma, reikia atsižvelgti į natūralius istorinių knygų sąrašų ir bibliotekų katalogų, ypač rankraštinųjų, trūkumus: nepilnus pavadinimus, neįmanomą konvoliutų rekonstravimą, dažnai labai skurdžių aprašų netikslumus ir kt.²¹ Nepaisant to, Maskvoje aptikti katalogai vis dėlto leidžia daug tiksliau ir detaliau apibrėžti XVIII a. vidurio Karaliaučiaus bibliotekų kontūrus – apžvelgti mokslinę aplinką, institucines aplinkybes ir intelektualiąsias perspektyvas, su kuriomis XVIII a. pirmojoje pusėje susidūrė Karaliaučiaus studentai. Be to, jie suteikia galimybę tiksliau nustatyti, koku mastu, kokiais laikotarpiais ir kokiuose diskursuose dalyvavo Karaliaučiaus mokslininkai, taip pat – kaip kultūros mainų ir komunikacijos procesai veikė vietos žinių ir mokslo formavimąsi bei medijų raidą.

Karaliaučiaus bibliotekos Donelaičio studijų laikais

Pereisiu prie antrosios dėstymo dalies, kurioje siekiau rekonstruoti studento Kristijono Donelaičio galimybes nagrinėjamoje komunikacinėje erdvėje. Mano svarstymai apsiribos pagrindiniais dalykais, ir į esminius klausimus, pvz., iškeltus Roger Chartier mentaliteto istorijos skaitybos tyrimuose, liks neatsakyta: viena vertus, tam nepakanka sąrašų bei katalogų šaltinių, be to, ir tai yra pagrindinė priežastis, mano žiniomis, išlikusioje literatūroje nėra pėdsakų, kurie būtų nuoroda į produktyvią Donelaičio skaitinių praktiką.

¹⁸ KOPPITZ, H.-J. Bemerkungen zum Fach Bibliotheksgeschichte in der Bibliotheksbildung. In *Bibliotheksbildung heute. Beiträge zu Theorie und Praxis. Festschrift für Werner Krieg zum 65. Geburtstag am 13. Juni 1973*. Hrsg. von G. LOHSE; G. PFLUG. Frankfurt am Main, 1973, S. 24.

¹⁹ Ši sąvoka vartojama remiantis: KÜPPER, P. Eine holländische Adelsbibliothek aus dem 18. Jahrhundert (Schloß Amerongen). In *Buch und Sammler. Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert. Colloquium der Arbeitsstelle 18. Jahrhundert. Gesamthochschule Wuppertal, Universität Münster*. Heidelberg, 1979. Tačiau Küpper šią sąvoką vartoja tik su sąlyga, „kad dar egzistuoja pati biblioteka“.

²⁰ LAVRINOVIČ, K. K. Kataloge der Königsberger Bibliotheken aus der Zeit des Siebenjährigen Krieges. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 325–351.

²¹ Apie tai rašoma rinkinyje: *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit*. Hrsg. von R. WITTMANN. Wiesbaden, 1984.

Dar kartą prisiminkime biografijos faktus:²² baigęs Knypravos (vok. *Kneiphof*) katedros mokyklą, Donelaitis 1736 m. rugsėjo 27 d. imatrikuluojamas į Karaliaučiaus universitetą²³. Viena pagrindinių 1544 m. Prūsijos hercogo Albrechto Brandenburgiečio įkurto universiteto funkcijų nuo pat pradžių buvo ugdyti evangelikų kunigus. Pagal kalbinę-etninę hercogystės struktūrą, nuo pat pradžių buvo kreipiamas didžiulis dėmesys į lietuviškas ir lenkiškas krašto parapijas, kurių nariai turėjo pažinti Dievo žodį Luthe-rio dvasia ir savo tautos kalba. 1723 m., dar iki Halėje atidarant neilgai veikusį Lietuvių kalbos seminarą (1727–1740), Karaliaučiuje buvo įkurtas Lietuvių kalbos seminaras, tapęs išskirtine institucine struktūra nuo pat pirmojo hercogo valdymo laikotarpio vykdytos švietimo politikos²⁴. Po ketverius metus trukusių studijų 1740 m. liepą pirmoji Donelaičio tarnyba buvo kantorius pareigos Stalupėnuose (dab. Nesterovas, Kaliningrado sritis), nuo 1743 m. gegužės iki gyvenimo pabaigos jis buvo Tolminkiemio kunigas (dab. Čistyje Prudy, Kaliningrado sritis). Kiek dirbdamas šiame nedideliame kaime Donelaitis palaikė asmeninius ryšius su Karaliaučiumi, nežinome. Kaip ir kitais atvejais, reikia manyti jį palaikius sporadiškus ryšius, o lietuviškuose valsčiuose kunigai vienas su kitu bendravo gana artimai. Juk per Valterkiemio (dab. Olchovatka, Kaliningrado sritis) ir Gerviškėnų (dab. Priozerskoe, Kaliningrado sritis) kunigus Johanną Gottfriedą Jordaną (Johann Gottfried Jordan) ir Johanną Friedrichą Hohlfeldtą (Johann Friedrich Hohlfeldt) Donelaičio rankraščiai pasiekė Martyną Liudviką Rėzą ir pateko į Karaliaučių. Taigi visiškai pagrįstai galima teigti, kad kurti poeziją Donelaitį paskatino mokyklos ir studijų Karaliaučiuje metai.

Po Vokiečių ordino valstybės sekuliarizavimo Karaliaučiuje susiformavo tokia bibliotekų aplinka, kuri rytinėje senojo vokiečių kalbos arealo dalyje vienintelė savo turtingumu galėjo būti lyginama su Breslau (dab. Wrocław) bibliotekomis²⁵. Tuojuo po Reformacijos įvedimo hercogas Albrechtas įkūrė Pilies ir Rūmų (*Kammerbibliothek*) bibliotekas, kurios 1583 m. buvo sujungtos į vieną; 1701 m. ši biblioteka pavadinta Karališkąja²⁶. 1544 m. įsteigus universitetą, pradėta kaupti Universiteto biblioteka²⁷, miestui dovanotos asmeninės Johannesio Polianderio bibliotekos pagrindu įkurta ir Miesto biblioteka²⁸.

²² Lietuvių mokslininkai, tarp kurių pirmiausia paminėtinas Leonas Gineitis, visą XX a. ir iki šiol intensyviai tyrė Donelaičio biografiją ir kūrybą, tuo tarpu vokiečių tyrėjų dėmesys ganėtinai fragmentiškas. Išsamiausia studija vokiečių kalba vis dar tebėra: BUDDENSIEG, H. Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit. In DONELAITIS, K. *Die Jahreszeiten. Nachdichtung von Hermann Buddensieg*. München, 1966, S. 121–156; Straipsnis rinkinyje, atskleidžiantis K. Donelaičio recepciją: KUZBORSKA, A. Eine doppelte Rezeption: Christian Donalitus versus Kristijonas Donelaitis. In *Ostpreußen – Westpreußen – Danzig. Eine historische Literaturlandschaft*. Hrsg. von J. STÜBEN. München, 2007, S. 259–284; Donelaičio atveju prisideda dar ir recepcijos specifinis aspektas, t. y. jo „literatūrizavimas“ Johannesio Bobrowskio „Lietuviškuose fortepionuose“. Šis aspektas yra atskleidžiamas, plg. WALTER, A. E. Bobrowskis Ostpreußen – (Re-) Inszenierung eines ‚leeren Raumes‘. In „Zeit aus Schweigen“. *Johannes Bobrowski – Werk, Biographie, Kontext*. Hrsg. von A. DEGEN; T. TATERKA. München, 2009, S. 155–169.

²³ *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr.* Hrsg. von G. ERLER. Leipzig, 1910–1917, Vol. II, S. 368.

²⁴ Įvadas: SCHILLER, Ch. Die Litauischen Seminare in Königsberg und Halle. Eine Bilanz. *Nordost-Archiv*, 1994, Nr. 3, S. 375–392.

²⁵ Plg. GARBER, K. Bücherhochburg des Ostens. Die alte Breslauer Bibliothekslandschaft, ihre Zerstörung im Zweiten Weltkrieg und ihre Rekonstruktion im polnischen Wrocław. In *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von K. GARBER. Tübingen, 2005, S. 539–653.

²⁶ Nauja apžvalga: WALTER, A. E. Die Bibliothek der Staatlichen Kant-Universität Kaliningrad und die ehemalige Königsberger Staats- und Universitätsbibliothek einschließlich der Wallenrodschen Sammlung. Eine bibliotheksgeschichtliche Darstellung und ein Überblick über die Bestände vom Mittelalter bis in die Gegenwart. In *Handbuch des personalen Gelehrten- und Schrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*, Vol. 16. *Königsberg – Kaliningrad*. Hrsg. von S. BECKMANN; K. GARBER; A. E. WALTER. Hildesheim e. a., 2005, S. 21–92; XVI a. skirta: ŠEVČENKO, N. *Eine historische Anthropologie des Buches. Bücher in der preußischen Herzogsfamilie zur Zeit der Reformation*. Göttingen, 2007.

²⁷ Pirmą kartą išsamiai apie tai žr.: WALTER, A. E. Die Königsberger Universitätsbibliothek in der Frühen Neuzeit. In *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von H. MARTI; M. KOMOROWSKI. Köln e. a., 2008.

²⁸ KROLLMANN, Chr. *Geschichte der Stadtbibliothek zu Königsberg. Mit einem Anhang: Katalog der Bibliothek des M. Johannes Poliander 1560*. Königsberg, 1929.

Prie šių trijų „viešųjų“ bibliotekų XVII a. 3-iajame dešimtmetyje prisidėjo Valenrodų šeimos biblioteka, kuri beveik tris šimtmečius buvo garsiausia Rytų Prūsijos aristokratų biblioteka ir jau XVII a. viduryje, pagal steigėjų valią, tapo prieinama viešam naudojimui²⁹. Be to, XVII a. pradžioje Karaliaučiaus miesto valdžia taip pat įkūrė biblioteką, turėjusią parankinės bibliotekos funkciją³⁰.

Taigi, Donelaičiui studijuojant Karaliaučiuje, buvo penkios bibliotekos. Remiantis 1758 m. sudarytais katalogais, jos turėjo tokio dydžio fondus³¹: didžiausia mieste buvo Karaliaus remiama Karališkoji biblioteka su daugiau nei 10 000 tomų, o Valenrodų ir Miesto bibliotekos turėjo daugiau nei po 5 000 tomų; nedaug mažesnė, su maždaug 4 500 knygų, buvo Universiteto biblioteka, o pati mažiausia buvo Slaptosios kanceliarijos biblioteka, kurios katalogą sudarė vos 863 įrašai. Žinoma, prieš du dešimtmečius, Donelaičio studijų Karaliaučiuje laikais, fondai buvo kiek mažesni, bet XVIII a. 1-ojoje pusėje per metus įsigytų naujų egzempliorių skaičius niekur nebuvo itin didelis. Bėgant dešimtmečiams bibliotekos augo tolygiai, išskyrus tik tai, jog Universiteto bibliotekos kuklus fondas, 1722 m. matematikos profesoriui Davidui Blaesingui (David Bläsing) padovanojus asmeninę biblioteką, padvigubėjo. Tai pakeitė bibliotekos fondų profilį, joje atsirado daugiau matematikos ir gamtos mokslų sričių literatūros. Mokslo istorijos požiūriu, Universiteto biblioteka gali būti laikoma „moderniausia“ to meto biblioteka Karaliaučiuje.

Taigi, studentas Donelaitis galėjo naudotis tikrai dideliu visuomenei prieinamų spaudinių bei rankraščių fondu. Kita vertus, turėtume labai ribotai vertinti to meto „viešą prieigą“, nes naudotis bibliotekų fondais buvo labai ribota galimybė. Jos būdavo atidarytos tik kelias valandas per savaitę ir nepakankamai administruojamos. Tik XVIII a. bibliotekų istorijoje įvyko reikšmingų pokyčių, kurie lėmė profesionaliai tvarkomų bibliotekų atsiradimą XIX a.³² Šiems pasikeitimams įtakos turėjo ir kiti dalykai, kurie XVIII a. pastebimi visose regioninių bibliotekų aplinkose: Karaliaučiuje, kaip ir kitur, egzistavo nemažai privačių bibliotekų, kurios turėjo vidutiniškai po du tris tūkstančius tomų ir fondų apimtimi neretai prilygdavo „viešosioms“ bibliotekoms, jas kartais net pranokdavo³³. Taip 1730 m. Karo ir rūmų patarėjas Franzas Christianas Grigorijus (Franz Christian Gregorius) paliko 4 702 tomų biblioteką, žymus teologas Gottfrydas Vegneris (Gottfried Wegner) 1710 m. perleido 5 598 tomus. Beje, didžiausią XVIII a. Karaliaučiuje egzistavusią biblioteką turėjo Danielis Salthenius (Daniel Salthenius, 1701–1750), 1729 m. tapęs logikos ir metafizikos profesoriumi, nuo 1733 m. – šeštasis teologijos ordinarinis profesorius, kuris paliko daugiau nei 20 000 tomų³⁴. Šiomis asmeninėmis bibliotekomis moksliniais tikslais naudojosi ne tik jų savininkai – jos dažnai būdavo atviros ir studentams³⁵.

²⁹ Apie tai žr. 27 nuorodą, taip pat: GARBER, K., WALTER, A. E. Bibliothek der Staatlichen Universität Kaliningrad. In *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Eine Übersicht über Sammlungen in ausgewählten Bibliotheken*. Hrsg. von B. FABIAN, Vol. VIII/2. Hildesheim e. a., 2002, S. 106–115.

³⁰ Šios bibliotekos aprašą pagal išlikusį katalogą rengia straipsnio autorius.

³¹ Duomenys pagal: LAVRINOVIČ, K. K. Kataloge der Königsberger Bibliotheken aus der Zeit des Siebenjährigen Krieges. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 333, 336, 338, 343, 350.

³² Svarbiausias Vokietijos bibliotekų istorijos tyrimas – tritomis: BUZÁS, L. *Deutsche Bibliotheksgeschichte [...]*. Wiesbaden, 1975–1978. Vienatomis vertimas į anglų kalbą: BUZÁS, L. *German library history. 800–1945*. Jefferson / N. C. e. a., 1986; Apie (Vakarų) europinį kontekstą: JOHNSON, E. D. *A History of Libraries in the Western World*. New York e. a., 1965; Apie viešųjų bibliotekų istoriją žr.: THAUER, W., VODOSEK, P. *Geschichte der öffentlichen Bücherei in Deutschland*. Wiesbaden, 1990.

³³ TONDEL, J. Auktionskataloge im alten Königsberg. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 353–415; Ten pat ir kiti duomenys: p. 359, 403, 409.

³⁴ Apie jį: GAUSE, F. Salthenius, Daniel. *Altpreußische Biographie [...]*. Hrsg. von Chr. KROLLMANN; K. FORSTREUTER, Vol. II. Marburg / Lahn, 1969, S. 585.

³⁵ Plg. STREICH, G. Die Privatbibliothek als Handwerkszeug des Gelehrten im 18. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel Göttingens. In *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert. Raritätenkammern, Forschungsinstrumente*

Kaip ir kitose vietose, Karaliaučiaus bibliotekose didžiąją dalį knygų sudarė teologinė literatūra. Žinome, kad Prūsijos karalystėje tuo metu, kaip ir anksčiau Prūsijos hercogystėje, vyravo ortodoksinė liuteroniškoji raštija, prie kurios plitimo prisidėjo vietos spaustuvėse, kurių pirmoji buvo įkurta 1523 m., spausdinami leidiniai³⁶. Tačiau kaip tik šioje bibliotekų istorijos vietoje itin svarbu pabrėžti skirtumą tarp „viešųjų“ ir asmeninių rinkinių. „Viešųjų“ Karaliaučiaus bibliotekų fondai siekė Reformacijos pradžios laikotarpį, ir į juos naujoji raštija – dėl finansų trūkumo ir prasto administravimo – sunkiai prasiskverbė, o kolekcininkai knygų rinkoje buvo gerokai aktyvesni³⁷. Donelaičio gyvenimo metais pietistiniai raštai dar tik pamažu skverbėsi į „viešąsias“ bibliotekas, ypač skurdus šiuo atžvilgiu buvo Universiteto bibliotekos fondas, tuo tarpu asmeninėje 1745 m. mirusio teologijos profesoriaus Johano Heinricho Lyzijaus (Johann Heinrich Lysius), kurio, kaip ir Salthenijaus, paskaitas lankė Donelaitis, bibliotekoje buvo beveik visa aktualioji pietistinė literatūra³⁸. 1704 m. gimęs Johanas Heinrichas buvo pietizmo Rytų Prūsijoje pradininko Heinricho Lyzijaus (Heinrich Lysius, 1670–1731) sūnus. Taigi, jei ieškotume intelektualių impulsų, kuriuos studentas Donelaitis patyrė skaitydamas neprograminę literatūrą, juos surastume Donelaičio akademinį mokytojų knygų rinkiniuose, o ne „viešosiose“ bibliotekose.

Ekskursas: Donelaičio aplinkos Karaliaučiuje asmenybės

Kalbant apie akademinį mokytojų, kurie darė įtaką Donelaičiui, reikėtų nuosekliau paanalizuoti Franco Alberto Šulco (Franz Albert Schultz, 1692–1763) vaidmenį jo asmenybės ugdymui³⁹. 1732 m. tapęs ketvirtuoju Teologijos fakulteto profesoriumi, Šulcas buvo aktyvus Augusto Hermano Frankės (August Hermann Francke, 1663–1727) mokymo Prūsijos karalystėje skleidėjas. Jis taip pat buvo ir Karaliaučiaus pietistų mokyklos – Frydricho kolegijos – rektorius, po trumpo Frydricho Rogalio (Friedrich Rogall, 1701–1733) tarnybos tapęs Heinricho Lyzijaus įpėdiniu. Pastarasis 1718 m. parengė Lietuvių kalbos seminaro įkūrimą, tačiau Karaliaučiuje sustiprėjus ortodoksijai 1723 m. buvo atleistas iš seminaro inspektoriaus pareigų. Donelaičiui studijuojant Karaliaučiuje, seminaras ir vėl atsidadė pietistų rankose, nuo 1735 m., likus metams iki Donelaičio

oder Bildungsstätten? Hrsg. von P. RAABE. Bremen e. a., 1977, S. 241–299. Apie mokslo bibliotekų „tipą“ XVIII a. žr.: RAABE, P. Gelehrtenbibliotheken im Zeitalter der Aufklärung. In *Bibliotheken und Aufklärung*. Hrsg. von W. ARNOLD; P. VODOSEK. Wiesbaden, 1988, S. 103–122.

³⁶ Apie tai rašo: SCHWENKE, P. Hans Weinreich und die Anfänge des Buchdrucks in Königsberg. *Altpreußische Monatsschrift* 1896, Nr. 33; Čia dokumentuojami spaudiniai iki 1527 m.; kitas svarus – ir vienintelis – lietuvių mokslininko tyrimas: VLADIMIROVAS, L. Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Veinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. Vilnius, 1961, p. 99–110; Naujausias tyrimas: BOCK, V. Die Anfänge des polnischen Buchdrucks in Königsberg. Mit einem Verzeichnis der polnischen Drucke von Hans Weinreich. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Op. cit., S. 127–155. Labai trūksta modernios Karaliaučiaus knygų leidybos ankstyvaisiais naujaisiais laikais istorijos tyrimo. Kol kas žr.: LOHMEYER, K. Geschichte des Buchdrucks und Buchhandels im Herzogtum Preußen (16. und 17. Jahrhundert). *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels*, 1896, Nr. 18; 1897, Nr. 19.

³⁷ Nuo pirmojo Karaliaučiaus spaustuvininko Hanso Veinreicho laikų spaustuvininkų pareiga buvo perduoti vietoje išspausdintą egzempliorių buvusiai Pilies bibliotekai, tapusiai Karališkąja biblioteka (*Drukarze dawniej Polski od XV do XVIII wieku*. T. 4: *Pomorze*. Ed. A. KAWECKA-GRYCZOWA; K. KOROTAJOWA. Warszawa e. a., 1962, s. 71) Šią pareigą Karaliaučiaus spaustuvininkai atlikdavo ne visada. Tik XVIII a. 1-ajame dešimtm. šis procesas tapo nuoseklesnis (KUHNERT, E. *Geschichte der Staats- und Universitäts-Bibliothek zu Königsberg. Von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*. Leipzig, 1926, S. 165).

³⁸ TONDEL, J. Op. cit., S. 375; Biografiniai duomenys: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität [...], 4 Teile*. Königsberg, 1746–1769, Vol. II, S. 219, 194, 189.

³⁹ Apie Šulcą išleista puiki monografija: FEHR, J. J. „Ein wunderlicher nexus rerum“. *Aufklärung und Pietismus in Königsberg unter Franz Albert Schultz*. Hildesheim e. a., 2005.

atvykimo, jo inspektoriumi tapo F. A. Šulcas. Akivaizdu, kad Donelaičio aplinka buvo stipriai veikiamą pietizmo, kurio atsvara universitete vis dar buvo galinga liuteronų ortodoksija.

Priskirti Donelaitį vienai ar kitai teologinei krypčiai, žinoma, būtų per daug paprasta. Jo poeziją reikia tirti gerokai plačiau nei teologiniu aspektu. Tiksliau, reikia pasvarstyti, kas galėjo jam suteikti kūrybinių impulsų ir kur jis galėjo ieškoti literatūros. Be abejo, reikia turėti galvoje, kad antikos poezijos studijos priklausė pagrindiniams mokymosi dalykams, ir gimnazijose bei universitetuose buvo toliau perteikiamos kaip fundamentaliosios būsimojo mokslininko žinios. 1758 m. bibliotekų kataloguose antikinė poetika bei retorika buvo gausiai reprezentuojamos; o ir kalbant apie spaudinius iš kitų regionų, jokių fondų turinio ypatumų, lyginant su kitomis bibliotekomis, nenustatyta. Vis dėlto dviejų artimiausių Donelaičio universitetinės aplinkos Karaliaučiuje asmenybių veiklą reikėtų iširti nuosekliau. Šiame darbe apsiribosime nedideliu ekskursu.

Visų pirma reikia paminėti Danielių Heinrichą Arnoldą (Daniel Heinrich Arnoldt, 1706–1775), Rogalio giminaitį, studijavusį Halėje. Remiamas karaliaus Frydricho Vilhelmo I, jis jau 1729 m. tapo ekstraordinariu filosofijos profesoriumi Karaliaučiuje, 1732 m., pirmininkaujant Šulcui jam suteiktas teologijos daktaro laipsnis, 1733 m. Arnoldas paskirtas ekstraordinariu teologijos profesoriumi. Be to, 1763 m. pasibaigus Septynerių metų karui jis tapo Frydricho kolegijos direktoriumi, 1770 m. generaliniu superintendentu, o 1772 m. – vyriausiuoju rūmų pamokslininku⁴⁰. Arnoldas susiejo pietizmą ir Ch. Wolffo idėjas. Jo pusbrolis Kristupas Frydrichas Baumgartenas (Christoph Friedrich Baumgarten, apie 1690–1742) 1721 m. pirmasis pradėjo dėstyti Christiano Wolffo (Christian Wolff, 1679–1754) filosofijos idėjas Karaliaučiuje, o 1731 m. kaip karo lauko dvasininkas atsikraustė netoli Tilžės. Arnoldas pirmiausia yra žinomas kaip garsus Karaliaučiaus universiteto istorikas, 200 metų universiteto jubiliejaus proga sukūręs iki šiol vertės nepraradusį veikalą⁴¹. Pasižymėjęs ir kitais reikšmingais darbais, jis stojo į iškilių XVIII a. Rytprūsių istorikų gretas. Jis išgarsėjo rusams užėmus Karaliaučių, per šventinį pamokslą Pilies bažnyčioje pacituodamas pranašo Michėjo žodžius iš Senojo Testamento: „Nesidžiauk, mano priešė! Nors suklypau, atsikelsiu.“ Arnoldo veikla reikšminga ir kitu mus dominančiu dalyku: 1732 m. jo parašytas vokiečių poezijos vadovas „Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt“ („Bandyamas sukurti sisteminių vokiečių poezijos vadovą“) tapo pirmuoju poetikos veikalu, kurį parašė Karaliaučiaus mokslininkas. 1741 m. pasirodė antrasis šio mokymui skirto veikalo leidimas pavadinimu „Versuch einer, nach demonstrativerischer Lehrart entworfenen, Anleitung zur Poesie der Deutschen“ („Bandyamas sukurti vokiečių poezijos vadovą pagal demonstratyviąją metodiką“). Pavadinimo pakeitimas atskleidžia, kad autorius buvo veikiamas Ch. Wolfo filosofijos matematinio demonstratyvaus metodo. Gunteris E. Grimmas šį veikalą vadina „filosofine poetika“⁴².

Tai poetika, kurios pagrindas – švietėjiškas išminties mokymas, tačiau kuri dar tebėra pereinamojo pobūdžio veikalas. Tas pats pasakytina ir apie modernius poetinius diskursus. Kai kuriose antrojo leidimo vietose radikaliai pakeistas tekstas vienareikšmiškai rodo, kad Arnoldui įtaką darė ne tik Johannas Christofas Gotšedas (Johann Christoph Gottsched, 1700–1766 m.), bet ir Johanas Jokūbas Bodmeris (Johann Jakob Bodmer, 1698–1783) bei Johanas Jokūbas Breitingeris (Johann Jakob Breitinger, 1701–1776). J. Gotšedo įtaka ypač atsispindi jo mintyse apie pamėgdžiojimus, o

⁴⁰ WALTER, A. E. Arnoldt, Daniel Heinrich. In *Ostdeutsche Gedenktage 2000. Persönlichkeiten und Historische Ereignisse*. Bonn, 1999; Trumpą įrašą t. p. žr. RATHJE, J. Arnoldt, Daniel Heinrich. *Killy-Literaturlexikon. Autoren und Werke des deutschsprachigen Kulturraumes*. Hrsg. von W. KÜHLMANN. Vol. I. Berlin, 2008, S. 223–224.

⁴¹ ARNOLDT, D. H. Op. cit.

⁴² Šios poetikos įvadas: GRIMM, G. E. *Literatur und Gelehrtentum in Deutschland. Untersuchungen zum Wandel ihres Verhältnisses vom Humanismus bis zur Frühaufklärung*. Tübingen, 1983, S. 609–617, citata p. 614.

J. Bodmerio ir J. Breitingerio – pagrindinėje vaizduotės sąvokoje, kurią Arnoldas vienodai priskiria poeto *ingenium* bei *iudicium*⁴³. Vis dėlto pagrindinė mintis teologui Arnoldui abiejuose leidimuose išlieka neliečiama: jis ne tik prigretina poetą prie pamokslininko ir atitinkamai reikalauja iš jo pagrindinių teologijos žinių; dar daugiau, jis teigia, kad apskritai kurti poezijos meną galys tik tas, kuris esąs „pasiekęs sielų ramybę DIEVE“⁴⁴.

Telieka tik išsiaiškinti, kiek šis veikalas galėjo Donelaičiui padėti lavinti poezijos suvokimą. Antros šiame kontekste minėtinos asmenybės įtakos Donelaičiui tyrimai, mano manymu, tikrai dar nėra baigti. Vienas Donelaičio bendramokslų Karaliaučiaus universitete buvo Frydrichas Samuelis Bockas (Friedrich Samuel Bock, 1716–1785)⁴⁵, 1743 m. Halėje baigęs magistro studijas ir į Karaliaučių grįžęs kaip karo lauko pamokslininkas⁴⁶. 1753 m. Bockas tapo Universiteto bibliotekos bibliotekininku ir Karališkosios bibliotekos prižiūrėtoju, o po metų apgynęs disertaciją – Albertinos ordinariniu teologijos profesoriumi. Jis publikavo keletą veikalų krašto istorijos tematika, pvz., knygą apie kunigaikščio Albrechto gyvenimą ir veiklą „Leben und Thaten Albrechts des Aelteren“ (Karaliaučius, 1750 m.), kuri buvo pirmoji išsami pirmojo kunigaikščio biografija; trumpą Prūsijos gintaro istoriją „Versuch einer kurzen Naturgeschichte des preußischen Bernsteins“ (Karaliaučius, 1767 m.) ir svarbiausią, iki šių dienų reikšmės nepraradusią, penkių tomų Rytų ir Vakarų Prūsijos ūkinės gamtos istorijos apybraižą „Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreußen“ (Dessau, 1782–1785). Be to, išleido daug didaktinių savaitraščių (Moralische Wochenschriften), kuriems daugumą straipsnių parašė pats. 1742–1743 m. dienos šviesą išvydo *Vokiškasis Ezopas, sudarytas iš trijų šimtų dvidešimt keturių pamokomųjų pasakėčių, kurios sukurtos eiliuota kalba ir skelbtos viena po kitos didaktiniuose savaitraščiuose* („Der deutsche Aesop, bestehend in dreyhundertvierundzwanzig lehrreichen Fabeln, welche in gebundener Schreibart entworfen u[nd] als moral[ische] Wochenblätter stückweis ausgeliefert worden“). Tiesa, nors šis leidinys nepaplito už regiono ribų, tačiau jis dar kartą įrodo ano meto susidomėjimą šiais gyva liaudies kalba parašytais tektais. Karaliaučiaus bibliotekose tuometinis skaitytojas taip pat galėjo paskaityti Ezopo pasakėčias: jų buvo net keli leidimai, o Universiteto biblioteka turėjo pirmojo leidimo egzempliorių⁴⁷. Pirmieji Kristijono Donelaičio poetiniai bandymai greičiausiai sutampa su jo studijų metais Karaliaučiuje ir jo darbo Stalupėnuose pradžia – kaip žinome, tai buvo šešių Ezopo pasakėčių vertimas į lietuvių kalbą. Kaip ir „Metai“, pasakėčios Donelaičio gyvenimo metais liko neišspausdintos. Jas tik 1824 m. išleido Liudvikas Rėza. Neseniai paskelbtame Stephano Kesslerio habilitaciniame darbe apie lietuvių idiles užsimenama apie sąsajas su Bocko leidiniu – čia be jokių abejonių išvelgiami impulsai, suteikti kūrinio, kurio dalys, kaip minėta darbo pradžioje, jau buvo išverstos į lietuvių kalbą. Danieliaus Heinricho Arnoldo poetikos įtaką Donelaičiui patvirtina Kesslerio atlikta pasakėčių, kurias jis vertina kaip „vaizdingą pamokslavimą“⁴⁸, analizė.

⁴³ Apie Arnoldo kūrybą ir ypač jo poetiką žr.: WALTER, A. E. Daniel Heinrich Arnoldt. Anmerkungen zu Leben und Werk eines Königsberger Frühaufklärers unter besonderer Berücksichtigung seiner Poetik. In *Das geistige Leben in Preußen in der Zeit der Frühaufklärung*. Hrsg. von Chr. MARX; B. SAPAŁA; W. ZIENTARA. Olsztyn, 2002, S. 59–73.

⁴⁴ ARNOLDT, D. H. *Versuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poesie überhaupt*. Königsberg, 1732, § 30; antrame leidime nepakeista.

⁴⁵ GAUSE, F. Bock, Friedrich Samuel. *Neue Deutsche Biographie*. Vol. 2. Berlin, 1955; 1732 m. vasaros semestrą Bockas buvo imatrikuluotas į Frydricho kolegijos stipendiatas, plg. *Die Matrikel*. Op. cit., Vol. II, S. 351.

⁴⁶ Veikalo autorius nėra Karaliaučiaus poetikos profesorius Johanas Georgas Bockas (1698–1762), kaip iki šiol daug kur rašyta.

⁴⁷ Jis užregistruotas: „Catalogus Bibliothecae Academiae Regiomontanae“ (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskii biblioteka, Signatur: F. 15-266).

⁴⁸ KESSLER, S. *Die litauischen Idyllen. Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen. 1747–1825*. Wiesbaden, 2005, S. 235–239; Kessleris šį leidimą taip pat priskiria poetikos profesoriumi Johanui Georgui Bockui.

Baigiamosios pastabos

Donelaičio akademinės aplinkos tyrimai reikalauja kur kas nuoseklesnės analizės, nei tai buvo padaryta iki šiol bei pateikta šiame straipsnyje. Šiame darbe siekta tik sukurti poeto ir teologo Kristijono Donelaičio intelektualiosios biografijos metmenis ir pateikti Karaliaučiaus bibliotekų aplinką, kuri sudarė sąlygas moksliniam poeto išsilavinimui ir sukūrė jo skaitinių pasaulį. Atvykęs į kaimą kunigauti Donelaitis buvo visiškai priklausomas nuo to, ką buvo įsisavinęs regiono kultūros centre. Viename iš savo trijų eilėraščių vokiečių kalba Donelaitis energingai polemizavo su viena knyga (jos pavadinimo nemini), kuri skleidžianti nuodus „iš leidėjo rankos į visą pasaulį“⁴⁹. Ar šis nedatuotas ir neadresuotas eilėraštis tiesiogiai sietinas su Švietimo (ankstyvojo) publicistikos kontroversijomis, publikuotomis moralinio turinio savitaisiuose, kaip mano Alina Kuzborska⁵⁰, ar vis dėlto, kaip suvokiama Donelaičio raštų leidime, jame išreikštos esminės pietistinės nuostatos⁵¹, vargu ar bus galima atsakyti, kol nuodugniau neįvertinome Donelaičio „skaitybos aplinkos“ Karaliaučiuje. Tačiau vien šis eilėraštis aiškiai parodo tai, ką atskleidžia ir „Metai“: Donelaitis buvo ir konservatyvus, ir pamaldus skaitytojas, literatūrai (plačiaja prasme) suteikęs religinį ir moralinį žmogaus auklėjimo aspektą ir ją pasitelkęs tam tikslui įgyvendinti. Jį ugdė intelektualioji ortodoksijos, pietizmo ir racionalizmo aplinka, kuri vyravo XVIII a. Karaliaučiuje, baigiantis naujesiems laikams. Karaliaučiaus bibliotekų aplinkoje smalsiems studentams buvo suteikta galimybė naudotis ir „viešųjų“, ir asmeninių rinkinių literatūra.

Iš vokiečių kalbos vertė Eglė Bukantytė

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai:

- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität*. [...] 4 vol. Königsberg, 1746–1769 (ND Aalen, 1994).
- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*. Königsberg, 1732.
- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer, nach demonstrativer Lehrart entworfenen, Anleitung zur Poesie der Deutschen*. Königsberg, 1741.
- BOCK, Vanessa. Die Anfänge des polnischen Buchdrucks in Königsberg. Mit einem Verzeichnis der polnischen Drucke von Hans Weinreich. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 127–155.
- BRÜCKNER, Alexander. Ein unbekannter litauischer Aesop. *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung*, 1910, Nr. 43, S. 374–377.
- Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit*. Hrsg. von R. WITTMANN. Wiesbaden, 1984.
- BUDDENSIEG, Hermann. Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit. In DONELAITIS, Kristijonas. *Die Jahreszeiten. Nachdichtung von Hermann Buddensieg*. München, 1966, S. 121–156.
- BULOTA, Andrius. Ten, kur buvo surastas „Metų“ rankraštis. *Literatūra ir menas*, 1964.08.08.
- BUZÁS, Ladislaus. *Deutsche Bibliotheksgeschichte* [...]. 3 vol. Wiesbaden, 1975–1978.
- BUZÁS, Ladislaus. *German library history. 800–1945*. Jefferson / N. C. e. a., 1986.
- CHARTIER, Roger. *Lectures et lecteurs dans la France d'Ancien Régime*. Paris, 1987.
- CHARTIER, Roger. *Lesewelten. Buch und Lektüre in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main e. a., 1990.
- DINI, Pietro U. „L'Inno di S. Ambrogio di Martynas Mažvydas“. *Studio filologico-linguistico del testo antico lituano (1549) e delle sue fonti latine e polacche*. Rom, 1994.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Tom. 4: Pomorze*. Ed. A. KAWECKA-GRYCZOWA; K. KOROTAJOWA. Warszawa e. a., 1962.
- FEHR, James Jakob. „Ein wunderlicher nexus rerum“. *Aufklärung und Pietismus in Königsberg unter Franz Albert Schultz*. Hildesheim e. a., 2005.

⁴⁹ „Aus des Verlegers Hand in alle Welt“: DONELAITIS, K. *Raštai*. Red. K. KORSAKAS e. a. Vilnius, 1977, p. 266: „Der Gott der Finsterniß“.

⁵⁰ KUZBORSKA, A. Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis. *Annaberger Annalen*, 2005, Bd. 13, S. 172–175.

⁵¹ DONELAITIS, K. Op. cit., p. 391.

- FRANZKEIT, Alfred. Das Schicksal der Königsberger Lithuanistika. Ein Bericht des sowjetlitauischen Historikers Juozas Jurginis – übersetzt aus dem Litauischen. *Heimatgruß. Jahrbuch der Deutschen aus Litauen*. Leer, 1980, S. 119–127.
- GARBER, Klaus. Apokalypse durch Menschenhand. Königsberg in Altpreußen – Bilder einer untergegangenen Stadt und ihrer Memorialstätten. In *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von K. GARBER; M. KOMOROWSKI; A. E. WALTER. Tübingen, 2001, S. 3–116.
- GARBER, Klaus. Bücherhochburg des Ostens. Die alte Breslauer Bibliothekslandschaft, ihre Zerstörung im Zweiten Weltkrieg und ihre Rekonstruktion im polnischen Wrocław. In *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von K. GARBER. Tübingen 2005, S. 539–653.
- GARBER, Klaus. *Das alte Buch im alten Europa. Auf Spurensuche in den Schatzhäusern des alten Kontinents*. München, 2006.
- GARBER, Klaus. Eine Bibliotheksreise durch die Sowjetunion. Alte deutsche Literatur zwischen Leningrad, dem Baltikum und Lemberg. *Neue Rundschau*, 1989, Nr. 10, S. 5–38.
- GARBER, Klaus. Königsberger Bücher in Polen, Litauen und Rußland. *Nordost-Archiv*, 1995, Nr. 4/1, S. 29–61.
- GARBER, Klaus; WALTER, Axel E. Bibliothek der Staatlichen Universität Kaliningrad. In *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Eine Übersicht über Sammlungen in ausgewählten Bibliotheken*. Hrsg. von B. FABIAN, Vol. VIII/2. Hildesheim e. a., 2002, S. 106–115.
- GRIMM, Gunter E. *Literatur und Gelehrtentum in Deutschland. Untersuchungen zum Wandel ihres Verhältnisses vom Humanismus bis zur Frühaufklärung*. Tübingen, 1983.
- JOHNSON, Elmer D. *A History of Libraries in the Western World*. New York e. a., 1965.
- JURGINIS, Juozas. Karaliaučiaus lituanikos likimas. *Pergalė*, 1978, Nr. 2, p. 144–151.
- KAUNAS, Domas. *Knygos dalia. Mažosios Lietuvos knygos istorijos tyrinėjimai*. Vilnius, 1999.
- KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*. Vilnius, 1997.
- KESSLER, Stephan. *Die litauischen Idyllen. Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen. 1747–1825*. Wiesbaden, 2005.
- KOMOROWSKI, Manfred. Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. *Bibliothek. Forschung und Praxis*, 1980, Nr. 4, S. 139–154.
- Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004.
- KOPPITZ, Hans-Joachim. Bemerkungen zum Fach Bibliotheksgeschichte in der Bibliothekarusbildung. *Bibliotheksarbeit heute. Beiträge zu Theorie und Praxis. Festschrift für Werner Krieg zum 65. Geburtstag am 13. Juni 1973*. Hrsg. von G. LOHSE; G. PFLUG. Frankfurt am Main, 1973, S. 21–31.
- KROLLMANN, Christian. *Geschichte der Stadtbibliothek zu Königsberg. Mit einem Anhang: Katalog der Bibliothek des M. Johannes Poliander 1560*. Königsberg, 1929.
- KUHNERT, Ernst. *Geschichte der Staats- und Universitäts-Bibliothek zu Königsberg. Von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*. Leipzig, 1926.
- KÜPPER, Peter. Eine holländische Adelsbibliothek aus dem 18. Jahrhundert (Schloß Amerongen). In *Buch und Sammler. Private und öffentliche Bibliotheken im 18. Jahrhundert. Colloquium der Arbeitsstelle 18. Jahrhundert. Gesamthochschule Wuppertal, Universität Münster. Düsseldorf vom 16.–28. September 1977*. Heidelberg, 1979, S. 109–114.
- KURPAKOV, Vadim. Das Schicksal der Königsberger Bücher in der Sowjetunion nach 1945. Zu den russischen Expeditionen in das Königsberger Gebiet und den Beständen Königsberger Provenienz in Moskauer Archiven und Bibliotheken. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 449–467.
- KUZBORSKA, Alina. Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis. *Annaberger Annalen*, 2005, Nr. 13, S. 158–176.
- KUZBORSKA, Alina. Eine doppelte Rezeption: Christian Donalitus versus Kristijonas Donelaitis. In *Ostpreußen – Westpreußen – Danzig. Eine historische Literaturlandschaft*. Hrsg. von J. STÜBEN. München, 2007, S. 259–284.
- LAVRINOVIĆ, Kazimir K. Kataloge der Königsberger Bibliotheken aus der Zeit des Siebenjährigen Krieges. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 325–351.
- LOHMEYER, Karl. Geschichte des Buchdrucks und Buchhandels im Herzogtum Preußen (16. und 17. Jahrhundert). *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels*, 1896, Nr. 18, S. 29–140; 1897, Nr. 19, S. 170–304.
- MARCINKEVIČIUS, Juozas. Auf der Suche nach Archivalien und alten Druckwerken in Ostpreußen nach dem Zweiten Weltkrieg. *Litauen, Preußen und das erste litauische Buch 1547. Jahrestagung des Litauischen Kulturinstituts*. Lampertheim, 1998, S. 131–146.
- MARCINKEVIČIUS, Juozas. Auf der Suche nach Archivalien und alten Druckwerken in Ostpreußen nach dem Zweiten Weltkrieg. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 469–481.
- MARCINKEVIČIUS, Juozas. Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo. *Knygotyra*, 2000, Nr. 36, p. 184–194.
- Pratiques de la lecture. À l'initiative d'Alain Paire*. Ed. R. CHARTIER. Marseille e. a., 1985.
- RAABE, Paul. Gelehrtenbibliotheken im Zeitalter der Aufklärung. In *Bibliotheken und Aufklärung*. Hrsg. von W. ARNOLD; P. VODOSEK. Wiesbaden, 1988, S. 103–122.

- SCHILLER, Christiane. Die Litauischen Seminare in Königsberg und Halle. Eine Bilanz. *Nordost-Archiv*, 1994, Nr. 3, S. 375–392.
- SCHWENKE, Paul. Hans Weinreich und die Anfänge des Buchdrucks in Königsberg. *Altpreußische Monatsschrift*, 1896, Nr. 33, S. 67–109.
- SERCZYK, Jerzy. Suche nach Büchern im ehemaligen Süd-Ostpreußen in den ersten Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg – Erinnerungen eines Bibliothekars. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 483–494.
- ŠEVČENKO, Nadežda. *Eine historische Anthropologie des Buches. Bücher in der preußischen Herzogsfamilie zur Zeit der Reformation*. Göttingen, 2007.
- STREICH, Gerhard. Die Privatbibliothek als Handwerkszeug des Gelehrten im 18. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel Göttingens. In *Öffentliche und private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert. Raritätenkammern, Forschungsinstrumente oder Bildungsstätten?* Hrsg. von P. RAABE. Bremen e. a., 1977, S. 241–299.
- THAUER, Wolfgang; VODOSEK, Peter. *Geschichte der öffentlichen Bücherei in Deutschland*. 2. erweiterte Auflage. Wiesbaden, 1990.
- TONDEL, Janusz. Auktionskataloge im alten Königsberg. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 353–415.
- VLADIMIROVAS, Levas. Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Veinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. Vilnius, 1961, p. 99–110.
- WALTER, Axel E. Arnoldt, Daniel Heinrich. In *Ostdeutsche Gedenktage 2000. Persönlichkeiten und Historische Ereignisse*. Bonn, 1999, S. 158–162.
- WALTER, Axel E. Die Bibliothek der Staatlichen Kant-Universität Kaliningrad und die ehemalige Königsberger Staats- und Universitätsbibliothek einschließlich der Wallenrodt'schen Sammlung. Eine bibliotheksgeschichtliche Darstellung und ein Überblick über die Bestände vom Mittelalter bis in die Gegenwart. In *Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd. 16. Königsberg – Kaliningrad. Hrsg. von S. BECKMANN; K. GARBER; A. E. WALTER. Hildesheim e. a., 2005, S. 21–92.
- WALTER, Axel E. Bobrowskis Ostpreußen – (Re-)Inszenierung eines ‚leeren Raumes‘. In *„Zeit aus Schweigen.“ Johannes Bobrowski – Werk, Biographie, Kontext*. Hrsg. von A. DEGEN; T. TATERKA. München, 2009, S. 155–169.
- WALTER, Axel E. Daniel Heinrich Arnoldt. Anmerkungen zu Leben und Werk eines Königsberger Frühaufklärers unter besonderer Berücksichtigung seiner Poetik. In *Das geistige Leben in Preußen in der Zeit der Frühaufklärung*. Hrsg. von Ch. MARX; B. SAPAŁA; W. ZIENTARA. Olsztyn, 2002, S. 59–73.
- WALTER, Axel E. Das Schicksal der Königsberger Archive und Bibliotheken – Eine Zwischenbilanz. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Köln e. a., 2004, S. 1–68.
- WALTER, Axel E. Der Untergang von Bibliotheken und seine Spuren im kulturellen Gedächtnis. Vernichtung und Zerstreuung wertvoller Sammlungen im und nach dem Zweiten Weltkrieg am Beispiel der Königsberger Bibliotheken. In *Musik-Sammlungen – Speicher interkultureller Prozesse*. Hrsg. von E. FISCHER. Wiesbaden, 2007, Vol. A, S. 19–71.
- WALTER, Axel E. Die Königsberger Universitätsbibliothek in der Frühen Neuzeit. In *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von H. MARTI; M. KOMOROWSKI. Köln e. a., 2008, S. 264–305.
- WALTER, Axel E. Literatur und Bibliothek-Gedächtnis und Identität(en) – Regionaler Kulturraum. *Estudios Filológicos Alemanes*, 2006, Nr. 12, S. 75–92.
- Die Welt des Lesens. Von der Schriftrolle zum Bildschirm*. Hrsg. von R. CHARTIER; G. CAVALLO. Frankfurt am Main e. a., 1999.

THE ENVIRONMENT OF KÖNIGSBERG LIBRARY IN THE TIME OF DONELAITIS. THE FATE OF COLLECTIONS AFTER 1945

Axel E. Walter

Klaipėda University, Lithuania
Osnabrück University, Germany

Summary

A greater part of Königsberg libraries that had formed since the time of Reformation were destroyed during WW2. The remainders of once abundant and especially valuable manuscripts and collections of old printings are mainly stored in libraries and archives of Lithuania, Poland, Russia, and Germany, far away from Königsberg. The first information about the fact that Königsberg collections had not been totally destroyed was presented at the end of the war by Lithuanian scholars who participated in archaeographical expeditions to the former East Prussia in 1945-1946. Their goal was to save unique manuscripts of Lithuanian texts and rare prints stored in Königsberg before 1945. After the greater part of the funds of libraries had been destroyed during WW2, their catalogues became of great importance, and they were detected about two decades ago in the Russian State Archives of Ancient Acts in Moscow. The catalogues were made during the Seven Years' War, and they enabled exhaustive reconstruction of the collections of Königsberg libraries of the time of Donelaitis' studies at Albertina. The specific literature that Donelaitis used to read during his studies is not known; however, on the basis of the catalogues that have not yet been exhaustively studied, one can identify the reading matter that was available for the that time students in the funds of the libraries. The most important intellectual impetuses were experienced by Donelaitis in Königsberg, in the centre of East Prussia. The libraries of Königsberg provided him with the knowledge that he used later as a rural priest and that must have affected his literary work. Moreover, for him, as well as for other students of the university cities, personal libraries of his professors must have been available. By going beyond the context of the history of libraries, it is necessary to specify which academic teachers or peers Donelaitis could have been grateful to for the meaningful impetuses that led him, a priest living far away from the cultural centre of Königsberg and from other that time communication, science, and literary centres, to the writing of his works of poetry. The prospective research faces significant challenges that shall be overcome by the collaboration of the researchers in the library science, lectology, and historiography, as well as philologists-experts of Donelaitis creative heritage.